

Attila: The Scourge of God. – Bruklin: Birlinn, Limited, 2007. – 320 p. ; 63. Maenchen-Helfen O.J. Huns and Hsiung-Nu // Byzantion. American Series III, 1945. – Vol. XVII. – P. 222-243; 64. Maenchen-Helfen O.J. The World of the Huns: Studies in Their History and Culture. – Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 1973. – 639 p.; 65. Man J. Attila The Hun. – L.: Transworld, 2005. – 389 p. ; 66. Mounter P. Attila the Hun. – Chicago: Jolly Good Egg Productions, 2008. – 84 p.; 67. Napier W. Attila. – L.: Orion, 2006. – 480 p.; 68. Nickel H. About the Sword of the Huns and the “Urepos” of the Steppes // Metropolitan Museum Journal, 1937. – Vol. 7. – P. 70-88; 69. Nicolle D. Attila the Hun. – Oxf.: Osprey, 2000. – 64 p.; 70. Oliver M.T. Attila The Hun. – Lucent Books, 2005 – 112 p.; 71. Perowne S.A. The end of the Roman world. – L.: Rott, 1966. – 448 p.; 72. Price S.S., Price S. Attila the Hun: Leader of the Barbarian Hordes. – L.: Scholastic Library Pub, 2009. – 128 p.; 73. Reynolds R.L., Lopez R.S. Odoacer: German or Hun? // The American Historical Review, 1946. – № 52. – P. 36-53; 74. Rice E. The Life and Times of Attila the Hun. – L.: Mitchell Lane Pub Incorporated, 2009. – 48 p.; 75. Segura A., Ortiz J. Attila. – N.Y.: Heavy Metal Magazine, 2001. – 68 p.; 76. Tompson E.-A. A chronological note St. Germanus of Auxere // Analecta Bollandiana, 1957. – Vol. L XXV. – P. 133-142; 77. Tompson E.-A. A History of Attila and the Huns. – Oxf.: Univ. Press, 1948. – 363 p.; 78. Tompson E.-A. The early Germans. – Oxf.: Univ. Press, 1965. – 358 p.; 79. Tompson E.-A. The Goths in Spain. – Oxf.: Univ. Press, 1969. – 291 p.; 80. Tompson E.-A. The Visigots in the Time of Ulfila. – Oxf.: Univ. Press, 1966. – 324 p.; 81. Várdy S.B. Attila. – Dublin: Chelsea House Publishers, 1991. – 111 p.

УДК: 94 (3945) “04/07”

Богдан БОДНАРЮК

**СИРІЙСЬКЕ ЧЕРНЕЦТВО IV – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ VII ст.:
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ, ДУХОВНО-СВІТОГЛЯДНІ
ОРІЄНТИРИ ТА АСКЕТИЧНА ПРАКТИКА (V)**

У статті автор розглядає комплекс проблем, пов'язаних з витоками, особливостями становлення і розвитку раннього православного чернецтва на території Сирії. Також висвітлюються організаційні засади, духовно-світоглядні орієнтири та аскетична практика сирійських чернечих общин, які сформувались і набули усталених традиційних форм протягом IV – першої половини VII ст. Крім того, автор аналізує типи, види і форми чернечої аскези, поширені саме в сирійських спільнотах подвижників євангельської самоти.

Ключові слова: Схід, Сирія, сирійське чернецтво, православна аскеза, аскетична практика, чернечі общини, сирійські святі.

**СИРИЙСКОЕ МОНАШЕСТВО IV – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ VII вв.:
ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ, ДУХОВНО-МИРОВОЗЗРЕНЧЕ-
СКИЕ ОРИЕНТИРЫ АСКЕТИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА (V)**

В статье автор рассматривает комплекс проблем, связанных с истоками, особенностями становления и развития раннего православного монашества на территории Сирии. Также освещаются организационные основы, духовно-мировоззренческие ориентиры и аскетическая практика сирийских монашеских общин, которые сформировались и приобрели устоявшиеся традиционные формы на протяжении IV – первой половины VII вв. Кроме того, автор анализирует типы, виды и формы монашеской аскезы, распространенные именно в сирийских сообществах подвижников евангельского уединения.

Ключевые слова: *Восток, Сирия, сирийское монашество, православная аскеза, аскетическая практика, монашеские общины, сирийские святые.*

Bohdan BODNARIUK

**SYRIAN MONK IV - THE FIRST HALF OF VII CENTURY:
ORGANIZATIONAL PRINCIPLES, SPIRITUAL AND
IDEOLOGICAL ORIENTATIONS AND ASCETIC PRACTICE (V)**

In this article the author examines the complex problems associated with leaks, specialities of the formation and early development of Orthodox monasticism in Syria. Also highlights the organizational principles, spiritual and ideological orientations and ascetic practice in Syrian monastic communities that were formed and became a well-established traditional forms during IV - the first half of VII century. Moreover, the author analyzes the types, kinds and forms of monastic asceticism, that was common in the Syrian ascetic solitude evangelical communities.

Study author – date issues carried out by the use of a wide range of written sources as the origin of the Eastern and Western, and the thematic literature based on modern scientific concepts and innovative research approaches in the world syrolohiyi. It also filed a separate comprehensive

description of the essential terms of information content such sources as the lives of the saints. The evidence contained in hagiographic writings, primarily related to everyday realities, customs and traditions of the ascetic life of Orthodox monasticism Syria of late antique and early the early Middle Ages. However, the author analyzes the number of the most important reasons and prerequisites that have influenced contemporary Syrian monk, and led to his spiritual, philosophical and theological transformations focused primarily on the teachings of Nestorius patriarch. It Nestorianism, and the author quite convincingly argues in this article, resulted in radical opposition Syrian monastic communities of the local bishopric.

Ascetic and monastic tendency in terms of mental subjugation is primarily based on a painful, sharp, but unhealthy, exaggerated perception of the sinfulness of the flesh and the variability of the deterioration of the world, and besides – the desire to retire and devote himself only divine activity, and finally, the ambitious aspirations acquire extraordinary holiness and merit, that is, as the author stresses in the monograph ascetics preferred here on earth, life ahead angels in heaven. They replaced the obtained by Creator natural forms of charity and piety into artificial, invented by man, and often during the IV-VI century, beholding on laid down by God standards arrogant. It is a sign of both moral strength and moral weakness. This attitude implies a certain level of spiritual culture, while reaching if people free themselves from the forces of nature and rise to the awareness of his moral calling. This ideological plane in author's opinion, the ascetic austerities thought that can protect themselves from temptation, just retiring from the world, rather than to remain in it, to overcome it and transform the kingdom of God.

The confrontation between the monks and bishops on the verge of VI-VII centuries reached its peak and led to a substantial weakening of the whole Syrian Church Institute, including – power and prerogatives of the patriarch of Antioch. On the other hand, and this aspect is as thoroughly illuminated by the author, especially forms of ascetic practices and spiritual asceticism Syrian hermit turned a kind of consequence of searching the ways of salvation within their own ethno-national ideologies and ethical priorities.

Keywords: *East, Syria, Syrian monasticism, Orthodox asceticism, ascetic practice, monastic communities, Syrian saints.*

Характеристика і висвітлення останнього (до початку епохи арабських завоювань) періоду в історії пізньоантичного сирійського чернецтва, що є тематичним продовженням низки попередніх публікацій*, акцентуються на проблемі структурно-організаційних трансформацій та конфесійно-доктринальних змін в означеному чернечому середовищі протягом VI першої третини VII ст. Аналіз джерел [16, 25-28, 32-36, 38-48, 67] дозволяє стверджувати, що вже межа V-VI ст. в першу чергу позначена остаточним відходом сирійських аскетів від канонів Вселенського Халкидонського Собору 451 р. Їх ставлення до місцевого єпископату (відмова визнавати за єпископами їхню територально-адміністративну владу) та ігнорування на догматичному рівні “халкидонського віросповідання” (тобто малого Символу Віри) вилились у неминучий децентралізаторський процес на тлі зростаючої активізації практики пустельництва. Типовим прикладом може слугувати діяльність “екзарха самітників” Св. Васса, який, будучи періодевом, обходив чернечі зағали й закликав “тих, хто підвизався, посилювати свій подвиг і не коритись нахабним та розпусним єпископам”, про що в “Історії боголюбців” згадує блж. Феодорит Кирський [35, с. 145].

“Втеча до пустелі” з точки зору її масовості мала прямий зв’язок

*Див.: Боднарюк Б. Сирійське чернецтво IV – першої половини VII ст.: організаційні засади, духовно-світоглядні орієнтири та аскетична практика (I) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці: Друк Арт, 2013. – Т. 2 (36). – С. 85-109; Боднарюк Б. Сирійське чернецтво IV – першої половини VII ст.: організаційні засади, духовно-світоглядні орієнтири та аскетична практика (II) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці: Букрек, 2014. – Т. 1 (37). – С. 116-144; Боднарюк Б. Сирійське чернецтво IV – першої половини VII ст.: організаційні засади, духовно-світоглядні орієнтири та аскетична практика (III) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Вишніця: Черемош, 2014. – Т. 2 (38). – С. 83-110; Боднарюк Б. Сирійське чернецтво IV – першої половини VII ст.: організаційні засади, духовно-світоглядні орієнтири та аскетична практика (IV) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Вишніця: Черемош, 2015. – Т. 1 (39). – С. 106-129.

з християнською паломницькою практикою. Ціла низка відомих сирійських подвижників та подвижниць V-VI ст., “охоплених любов’ю до Спасителя і Його святих”, неодноразово здійснила важкі й довготривалі подорожі, мета яких полягала у символізованому відвідуванні євангельських сакральних місць. Найбільше прочани відвідували Синай, Палестину, Елію (тодішня назва Єрусалима), поховання первомучениці Фекли Іконійської (мал. 1) [119, с. 168]. Наприклад Симеон Старий вирішив усамітнитись на горі Синай для “молитовних вправ”. Дізнавшись про це, багато “людей добрих та любомудрих” зібрались і прийняли рішення вирушити разом з ним у “подорож каяття” [35, с. 131]. Дорогою, опинившись у Содомській пустелі, вони побачили людину в печері, котра, як виявилось, теж мандрувала на Синай, однак, через смерть супутника, з яким вона домовилась “не розривати зв’язок навіть після смерті”, залишилась у цій пустелі [35, с. 131].

Петро Галатійський прийняв рішення підвизатись поблизу Антіохії після того, як здійснив прощу до Палестини [29, с. 305-306]. Свв. Марина та Кира, “охоплені жагою побачити священні місця спасительних страждань Христа, поспіхом вирушили до Еллі, не приймаючи під час подорожі ніякої їжі, крім води та хліба, після чого (здійснивши поклоніння – Б.Б.) знов повернулись до місця своїх подвигів, неподалік гори Верії, пройшовши усю відстань у пості, а відстань була не менше 20 стадій (mansio) або денних переходів” [29, с. 306].

Духовні напучення й духовну допомогу сирійські пустельники “дарували всім, хто цього потребує, відводячи для такої благої справи години після дев’ятого часу” [21, с. 11]. Відомі й випадки самотницької благодійності. “Лімней, за свідченням того ж таки блаж. Феодорита, єпископа Кири, зібравши до себе ба-

Мал. 1. Первомучениця Фекла Іконійська. Ікона XVIII ст.

гатьох сліпих і жебраків, влаштував для тих та інших, на східному й західному боці гори, житла, і наказав їм жити тут і славословити Бога, а постачати необхідну їжу заповів тим, хто до нього приходили” [35, с. 188]. Своєю гостинністю були відомі Св. Мавсим, Св. Асклепій, преп. Феодосій Киновіарх, Св. Поліхроній, Телемах, який 404 р. виголосив проповідь в римському цирку, Св. Василій Селевковільський та ін. [224, с. 329-334]. Яків Кафра-Рехімський випадкового перехожого зазвичай запрошував розділити з ним убогу трапезу – змочену чечевицю” [48, с. 87].

Св. Марина, яка довгі роки підвизалась у пустелі, розташованій “на північ від Кирестики”, уславилась своєю гостинністю й доброзичливістю [24, с. 106]. Благими діяннями позначене життя і подвиги преп. Симеона Стовпника. Наприклад, жителі селища Ганадрис (сучас. Гіндар) порушили заборону святого щодо “недільного спокою”; за це вони були покарані зневодненням навколишніх джерел. Св. Симеон, коли вони прийшли до нього і покалися, наказав неслухам “покласти у безводні джерела каміння зі знаменням хреста і здійснити чування у своїй церкві” [17, с. 68]. Один з листів пресвітера Косьми свідчить про глибокий моральний вплив стиліта на місцевих селян [119, с. 170].

Аналіз місіонерської діяльності сирійського чернецтва, описаної Ермієм Созоменом у “Церковній історії”, дозволяє констатувати: охрещення зазнали представники таких етносів як “ісмаїліти” (араби), перси, вірмени, лівантійці, іверійці, “гомерити” (кочові племена Південної Аравії), курди [33, с. 272]. Крім преп. Симеона Стовпника “пустельним місіонерством” займались преп. Фалалей, Яків Молодший, Варсума, Михаїл Сирієць, Александр Мабогський, Яків Варадат, Іоанн Амідський, Андрій Самосатський, Акакій Веррійський та ін. [215, с. 252-255]. Однак найбільшого авторитету і поваги у справі захисту християнської віри досягнув все ж преп. Симеон. Для прикладу доречно згадати один цікавий епізод з життя стовпника, вміщений у “Церковній Історії” Евагрія Схоластика.

У першій чверті V ст. на території Осроени (область навколо Едеси) активізувалось іудейство. Асклепідот, який у 423 р. був

Мал. 2. Візантійська імператриця Євдокія. Малюнок із середньовічного манускрипту.

консулом, а надалі – до 425 р. – praefectus praetorio per Orientem, маючи вплив на свою племінницю імператрицю Євдокію (мал. 2), дружину візантійського імператора Феодосія II (408-450), через неї змусив василевса ромеїв 15 лютого 423 р. видати едикт, де заборонялось насильницьке руйнування синагог та їх примусове перетворення на православні церкви. В усіх подібних випадках збитки повинні були відшкодовуватись єврейському кагалу (общині) і, крім того, відводитись достатні площі для зведення нових синагог; також вилучені храмові посудини (переважно срібні або золоті) підлягали обов'язковому

поверненню. У випадку, якщо вони вже були освячені, а через вилучення зазнали осквернення, за них призначалась повна сплата вартості [16, с. 74]. Підтверджувальні едикти Феодосій II видав ще 6 квітня й 8 червня того ж року [16, с. 74]. Ці три імператорські едикти спровокували серед християнського населення Осроени збурення, й принесли велику радість сирійським іудеям [16, с. 75].

Як зазначає Євагрій, до преп. Симеона прийшли засмучені єпископи та зачитали йому укази василевса. Тоді преподобний склав (вірогідніше – надиктував своєму учневі, котрий вдень стояв на вершині драбини, притуленої до стовпа й фіксував усе, що говорив стиліт) візантійському імператору листа, де напрозорчив: “Оскільки твоє серце піднеслося і ти забув Господа Бога свого, Який тобі дарував царський вінець і трон, і оскільки ти перетворився на дру-

га та покровителя й захисника невірних іудеїв, то тебе раптово на-здожене Божественна кара і разом із тобою всіх, хто поділяє твій погляд у цьому питанні. Ти будеш простягати руки до неба і у своїх обставинах (життєвих колізіях – Б.Б.), позначених бідуваннями, волати: “Воістину, тому що я відкинув (зрадив – Б.Б.) Господа, спіткала мене ця кара!” [16, с. 75-76].

Прочитавши листа від преподобного, василевс “відчув жах та каяття” [16, с. 76]. Відразу ж після того він склав послання й розіслав його по всіх містах; у посланні імператор Східної Римської імперії скасовував свої попередні едикти, а префекта преторія Схід Асклепідота окремим указом звільнив з посади із великою ганьбою [16, с. 76]. Далі Євагрій Схоластик додає, що Феодосій II у листі-відповіді просив “найсвятішого й повітряного (високодуховного – Б.Б.) мученика Симеона вознести про нього [Феодосія] молитви і дарувати йому своє благословення” [16, с. 77]. Послання від імператора преп. Симеону Стовпнику вручили трибун Єврикян і коміт Тит.

Подальший соборний рух у Візантії мав, як виявилось, розкольницькі наслідки для сирійського чернецтва. Прибічники та послідовники т.зв. антиохійської христології – наприклад, Іва, єпископ Едеський – своєю церковно-богословською діяльністю радикалізували чисельні анахорії Сирії. Не останню роль відіграли й сирійські акти “Розбійного собору”. Ортодоксальне крило у боротьбі проти Іви очолив, як відомо, Варсума – настоятель великого монастиря, розташованого в горах Клавдіади (на кордоні Амідської та Самосатської областей) [225, с. 143]. На ім'я цього архімандрита, після Константинопольського собору 448 р., був надісланий хрисовул Феодосія II від 14 травня 449 р., де василевс зазначав: “Не приховалося від Нашого благочестя, – у якій боротьбі перебувають в країнах Сходу найбогобоязливіші й найсвятіші архімандрити, які обстоюють православну віру і відходять (відпадають – Б.Б.) від деяких східних єпископів, заражених нечестям (облудою – Б.Б.) Несторія, у чому сприяє цим найбогобоязливішим архімандритам і православний народ. Оскільки і Твоя Святість, як дійшла

[чутка] до Нашого благочестя, взяла на себе такий самий труд для православної віри, то вважаємо за справедливе, щоб твоя святість, уславлена чистотою життя і православною вірою, прибула в місто Ефес і, займаючи (очолюючи – Б.Б.) місце всіх найбогобоязливіших архімандритів східних, була присутня на призначеному там святому соборі й разом з іншими Святими Отцями та єпископами постановила угодне Богу” [39, с. 210].

Дійсно, “пресвітер і архімандрит” Варсума був присутній на розбійницькому (тобто Другому Ефеському) соборі 449 р. і на першому ж засіданні 8 серпня через перекладача – ченця Євсевія – висловився: “Наслідуючи Святих Отців, що зібралися у Нікеї й головне в Ефесі, а нині – Вашу Святість, і я засуджу осуджених Вами – Флавіана, колишнього єпископа Константинопольського, і Євсевія [Дорілейського], знаючи, що вчинене Вашою Святістю здійснено за страхом Божим” [39, с. 210-211]. Його підтримав Діоскор, архієпископ Александрійський. Оскільки на Четвертому Вселенському Соборі в Халкидоні Варсуму звинувачували як людиновбивцю (“Виженіть звідси людиновбивцю Варсуму! Анафема Варсумі! На заслання Варсуму!”, – волила більшість учасників), можна стверджувати, що він брав участь не лише в осудженні Св. Флавіана, а й у вбивстві цього святителя, організованого та спровокованого Діоскором під час роботи собору [39, с. 213-214]. В соборних “діяннях” фігурують і такі свідчення: “Він [Варсума] підвівся й говорив [на соборі] “Вбий!” (слова Діогена, єпископа Кизикського – Б.Б.); ... Всі найшанованіші єпископи вигукнули: “Варсума спустошив усю Сирію! ... Він привів проти нас тисячу ченців!” ... Варсуму засудив і Гемеліан, єпископ Пергійський” [54, с. 380].

Послідовники цього радикального аскета на пустельних теренах Сирії протягом другої половини V – першої половини VI ст. створили передумови для подальшого догматичного та структурно-організаційного розмежування серед самітників й киновіархів. Крім того, почали змінюватись і самі форми аскетичної практики. Наприклад, за спостереженням Фоми Маргського, несторіанське

Мал. 3. Візантійський імператор Іраклій I.

Малюнок із середньовічної західноєвропейської хроніки.

чернецтво у VI ст. не відрізнялось надто суворою аскезою: сирійські пустельники-несторіани принципово відкидали стилітизм (стовпництво) і віддавали перевагу киновітству [37, с. 271]. Разом з тим, доречно підкреслити, що період з часу гоніння імператора Східної Римської імперії Юстина II (565-578) на монофізитів (571 р.) до війни імператора Іраклія I (610-641) (мал. 3) (622 р.), став в історії православного сирійського чернецтва епохою поступової стагнації та занепаду. Цей занепад достатньо добре описав Іоанн Мосх.

У своєму “Лузі Духовному”, в главі 55-й, він, зокрема, розповідає, що у фінікійському місті Птолемаїді, в кварталі Парасима, жив старець, а при ньому – учень на ім'я Іоанн, “дивного послуху”. Якось старець відрядив учня на роботу; під вечір юнак повернувся із хлібом, отриманим від вчителя зранку. Виявилось, що

учень не одержав на вживання їжі благословення старця, і не з'їв хліба ... Проте "учні інших старців довго глузували з простакуватості Іоанна" [27, с.59]. Нижче, у главі 83-й, Мосх наводить ще один приклад. Багато схимників мешкали неподалік монастиря, заснованого в горах Росса преп. Феодосієм Антіохійським. В тих самих горах, що оточували обитель, жив анахорет, який декілька років годувався травою. Він помер в одній малій печері й про це жоден з братів не знав. "Однієї ночі [уві сні] з'явився він перед ігуменом монастиря, досточтимим аввою Іуліаном і промовив: "Візьми декількох [ченців] та піди, забери мене з того місця, де лежу, з гори, що має назву Олень" [27, с. 81]. Захопивши із собою декількох братів, ігумен вирушив на вказану гору, але довго не міг відшукати кістяк самітника, оскільки вхід до печери, де той помер, був завалений деревами та снігом. Авва із братами вже вирішив повернутись до обителі, та несподівано з'явився олень і, почавши бити землю копитами, показав місце розташування печери. В ній ченці "дійсно знайшли нетлінне тіло подвижника й перенесли його в монастир, де поховали. Однак частина братів так і не повірила байкам [як казали вони] про оленя та Провидіння" [27, с.81-82].

В межах аскетезованої дидактики Іоанн Мосх також наводить низку позитивних духовно-напучувальних прикладів. У главі 85-й він згадує, як інший самітник, котрий "жив у тих самих місцях і теж їв траву, зазвичай у неділю навідувався в обитель преп. Феодосія Антіохійського, де слухав літургію. Одного разу, чимось спокусившись, [самітник] не приходив на службу до монастиря протягом п'яти тижнів. Брати [з монастиря] були цим засмучені. Але далі трапилось, що подвижник прийшов [до обителі] і, після взаємного прохання пробачити [одне одного] та сумісного причащення, ліг посеред церкви й дух його відлетів" [27, с. 84]. В главі 96-й Мосх розповідає, що в шести милях від Росса існувало село. Тут, в церкві, під мармуровою плитою був похований відомий пустельник, який підвизався на вершині гори (за селом), де й помер. Після семи років, протягом яких на гірській маківці вночі мож-

на було спостерігати світло у вигляді вогню, два старці-мирянина “відшукали печеру і знайшли в ній мертвого подвижника, одягненого у вовняну нижню одягу й плащ (паллій), сплетений з пальмового листя, зі святою Біблією, прикрашеною срібним хрестом, в руках. Крім того, [вони] знайшли папір із таким записом: “Я, смиренний Іоанн, помер 15 індікта” (тобто, сім років до того, як його знайшли – Б.Б.). Між іншим він був такий, немов щойно помер” [27, с. 83].

Ще одним типовим прикладом чернечого благочестя може слугувати випадок, описаний у главі 89-й “Луга Духовного”. Тут розповідається, як у тій самій пустельно-гірській області Сирії, лише вище гори Росса, “на горі Пташиній, неподалік ріки Піапи й Феодосієвого монастиря, розташованого у Скопулі, жили двоє самітників: старець та його учень. Коли старець помер, то учень його, помолившись, поховав його на горі” [27, с. 87]. Через декілька днів після цього учень зійшов з гори і, знайшовши біля селища одного землероба, попросив його з лопатою піднятися на гору й розкопати могилу старця; помолившись, [сумлінний] учень ліг поруч з наставником і теж помер” [27, с. 87-88].

У наступній, 90-й главі, Мосхом згадується ще один подібний випадок. В одній з пустинів обителі авви Феодосія підвизався анахорет Георгій. Він мав при собі учня, який раптово помер. Не маючи чим викопати могилу для померлого, він спустився з гори до моря і, “побачивши корабель, що плыв уздовж узбережжя, став просити хазяїна [корабля] та матросів піднятися до нього на гору й поховати тіло брата” [27, с. 89]. Ті послушалися й виконали прохання старця, а один з них, на ім'я Фалалей, так розчулився, побачивши добродійність аскета, що “виявив бажання залишитися з ним назавжди, як не відмовляв його авва Георгій, вказуючи на труднощі подвижницького життя” [27, с. 89]. За молитвами старця “його новий учень добре устигав у несенні [аскетичних] подвигів і через три роки сумісної [чернечої] практики він, повідомлений звище про близькість смерті, вирушив разом зі своїм вчителем до Святого Граду і, вклонившись його святиням та здійснивши омовіння у водах Йордану, помер і був похований в лаврі Копра-122

Мал. 4. Преп. Симеон
Дивногорець. Візантійська
церковна фреска XI ст.

релами VI – першої половини VII ст., переважно Життями [17-24], найпоширенішою формою чернечого подвигу продовжувало залишатись стовпництво. Крім преп. Симеона Дивногорця (514-596) (мал. 4), уродженця Самосати Даниїла Стовпника (409-489), практику стилітства виконували Симеон з Єги, Юліан Колпник, преп. Аліпій Пафлагонський (мал. 5) [215, с. 284]. Однак на

та” [27, с.90]. Про нетлінні моці подвижників є згадка у главі 88-й “Луга Духовного”. На горі Аманон (Аман) поблизу Антіохії один з місцевих ченців знайшов печеру, де на колінах стояв померлий схимник, а вигляд мав такий, немов годину як заснув [27, с. 86]. Інший аскет, який жив неподалік, теж у печері, повідомив, що той преставився 15 років тому” [27, с. 86].

Згідно з сирійськими дже-

Мал. 5. Преп.
Аліпій Пафлагонський.
Хримова фреска IX ст.

Мал. 6. Преп. Марк Афінський.
Ікона XX ст

південному заході Осроени не менш привабливою формою аскетичної практики серед анахоретів залишалася схима (затвор). Для сирійських самітників на той час взірцем цього, надзвичайно важкого подвигу, продовжував залишатись преп. Марк Афінський (270-401) (мал. 6), який прожив у пустелі (в печері) на самоті 95 років, був знайдений аввою Серапіоном Єгипетським і помер у нього на руках на 131-му році життя [37, с. 301-303].

Окремим аспектом чернечого подвижництва залишається проблема гігієни й сакрального ставлення сирійських єремітів до води. Наприклад,

у 79-й главі “Луга Духовного” розповідається, що брати однієї обителі наполегливо просили ігумена побудувати лазню, хоча аскетична традиція не рекомендувала адептам чернечого подвигу митися. Ігумен довго не погоджувався, але, зрештою, “поступився слабкості братів і таки збудував лазню. Насельники лише раз помилися в ній, після чого висохло джерело – гірський потічок, що “чудесним чином витікав зі скелі і був відкритий (внаслідок моління – Б.Б.) самим фундатором обителі – преп. Феодосієм [Антіохійським]” [27, с. 80]. Цілий рік вода не з’являлася у джерелі, при тому, що “брати тримали суворий піст і постійно молились”. Коли ж ігумен зруйнував лазню, вода знов з’явилась у скелі [27, с. 81].

Виховну й одночасно знакову роль у творі відіграє ще один цікавий епізод: події відбувались у цьому ж монастирі наприкінці 90-х рр. VI ст. В обителі існував звичай раз на рік, у Пречистий чет-

вер перед Пасхою, збирати жебраків та сиріт і “роздавати їм по півчетверика пшениці, по 5 благословенних хлібів, по 5 фолерів (дорівнює 2 лептам – Б.Б.), по секстарію вина й по півсекстарію меду” [27, с. 81]. Протягом трьох років був неврожай, і “2 міри вартували номізму (тобто 1 золотий солід – Б.Б.)” [27, с. 81]. Брати почали доводити ігумену, що через скруту та різке підняття цін варто скасувати традиційну благодійну роздачу харчів жебракам. Ігумен заперечував, що не можна порушувати заповіт фундатора монастиря, проте брати наполягали на своєму і настоятель врешті-решт змушений був поступитися. Далі, коли після Пречистого четверга, на якому не відбулося очікуваної “роздачі хлібів”, економ – відповідальний за монастирську “житницю”, увійшов до неї, то побачив, що вся пшениця проросла [27, с. 82]. Брати змушені були весь запас зерна – майже 5000 мір, викинути в море [27, с. 89]. Таким чином, насельники усвідомили та переконалися: пошкодувавши 50 мір пшениці бідним, вони самі втратили у сто разів більше [27, с. 83].

На межі VI-VII ст. всі сирійські монастирі остаточно розмежувались. Поблизу Антіохії концентрувались виключно ортодоксальні (нікейські) православні обителі. На північному сході Осроени (за Євфратом) розтягнулась низка яковітських (або севирианських – названих так на честь патріарха Антіохійського Севира (512-518), який помер 538 р. на засланні у Єгипті) монастирів; терени Тагри-ти були вкриті монофізитськими центрами [225, с. 70-72]. Разом з тим, в цей період (друга половина VI – початок VII ст.) також виникають нові монастирі. Наприклад Аху-д-еммех, висвячений на “першого митрополита Сходу” Мар Яковом Бурдеайею (Барадеєм) (501-578) (мал. 7) в 559 р., активно займався місіонерством серед арабів і став фундатором двох великих обителів – Анкенойї та Гахтані [225, с. 76-78]. Протягом 80-х – першої половини 90-х рр. VI ст. його учні відкрили такі монастирі як Мар-Маттаї, Кокта, Мар-Сергіс, Апамрія, Бейт-Асе [225, с. 138-140]. 597 р. відкрився монофізитський монастир Нардас, 598 р. – монофізитські обителі Сірін, Кула та знаменита Бейт-Рекум, де з 603 по 605 рр. перебував Мару-

та Майферкатський, і де до X ст. зберігався знаменитий “убрус” (mandylion) з відбитком образу Спасителя (мал. 8) [221, с. 161].

Важливо відзначити, що друга половина VI ст.

Мал. 7. Мар Яків Барадей.
Візантійська храмова фреска X ст.

Мал. 8. Христос передає Ананії убрус та лист для царя Едеського Авгаря I.
Середньовічна мініатюра.

характеризується початком та достатньо швидким поглибленням в середовищі сирійського монофізитства внутрішніх чвар і суперечок, загострених особистими амбіціями й боротьбою деяких церковних лідерів. Найбільш безкомпромісну, розкольницьку суперечку викликало т.зв. тритеїтське питання. Тритеїсти (або “угруповання Конона”) боро-

лись з течією “консерваторів”, очолюваних Іоанном Ефеським та Павлом Антіохійським [207, с. 205]. Правобережний (“західний”) Євфрат від самого початку підтримав “консерваторів”. 17 травня 567 р. у монастирі Св. Васса в селищі Бет-абу (Апамійська провінція) відбувся чернечий собор. На ньому розробили й прийняли Послання, підписане 45 архимандритами, де декларувалась солідарність із прибічниками Іоанна [207, с. 206]. Натомість і самітники, і населення лівобережних (“східних”) сирійських земель не лише не сприймали та засуджували тритеїзм (тобто вчення “кононітів”), а й у підсумку перетягнули на свої теологічні позиції ереміторії з протилежного – західного берега Євфрату [200, с. 38].

3 січня 568 р. у тому ж монастирі Св. Васса відбувся другий собор, на якому піддали осуду анонімний твір “кононітського змісту”. Щоправда, Мар Яків Барадей і після цього мав намір залишатися на позиції релігійного примирення, але 569 р. він, зрештою, рішуче засудив тритеїзм, відмежувавшись від поглядів Конона та Євгенія. Такий вчинок владики викликав офіційне схвалення з боку православного кліру Аравії: Мар Яків одержав на свою адресу відповідного листа за підписом 200 архимандритів [207, с. 210-211]. Не менш активну участь прийняло сирійське чернецтво другої половини VI ст. і в канонічних суперечках, що відбувались у монофізитському середовищі саме з питань ставлення до діофізитів; крім того, подвижники з Осроени не менш активно на межі VI-VII ст. обговорювали проблему внутрішньої організації Монофізитської Церкви. І в даному випадку “східні” сирійські самітники знов отримали перемогу над своїми єпископами й “західними” братами [207, с. 213-214]. Отже, в кінцевому результаті, перемогла лінія церковного сепаратизму та націоналізму.

У 557 р. монофізитським патріархом Антіохійським став Павел Чорний (557-565), який до того підвизався у монастирі Губа-Барайя; однак його визнавали лише “західні” сирійці [223, с. 537]. Східні сепаратисти вважали Павла (і його поставлення) незаконним та діяли, за виразом Іоанна Ефеського, вільно й без поради з ним [25, с. 98]. Мар Яків теж розійшовся з новообраним патріар-

хом у поглядах на богословському ґрунті. Як наслідок, утворилось дві течії: павліти і яковіти. Центром яковітського “табору” став монастир Мар-Ананії в пустелі між Барбалісом та Каллініком, у Євфратисії, на території епархії міста Сура Романорум (Хаммам). Керівником сирійських яковітів став Іоанн, – єпископ цього міста [223, с. 539-540]. За повідомленням джерел [48, с. 230-233 52, с. 416-417; 67, с. 382-385], на сході Осроени майже все населення було яковітським. Головним осередком павлітів став вже неодноразово згадуваний монастир Св. Васса, поблизу Апамії [223, с. 544]. Проте на сирійському заході догматичне розмежування проникло здебільшого в окремі великі обителі. За свідченням того ж таки Іоанна Ефеського, брати, які склали меншість у тій чи іншій кинувії, мусили залишати її стіни й зводити собі нові монастирі зі старими іменами [25, с. 103-105]. Так виникли обителі Теледа, Віза, Св. Євсевія та Св. Романа [25, с. 108-109].

Зіткнення між павлітами та яковітами доходили до бійок та вбивств, і багато шанованих старців, констатує Михайл Сирієць, “з довгими бородами, що спадали до края одеж”, було відправлено до антіохійських в’язниць у кайданах [39, с. 15]. Достатньо велика кількість послідовників Павла у сирійських монастирях продовжувала підвизатись й після 585 р., коли керманіч монофізитського руху помер. Їхня Церква продовжувала існувати і в часи перської та арабської інвазій. Коли перси були вигнані ромейським військом з міст Сирії та Месопотамії, до Едеси прибув сам візантійський імператор Іраклій. На зустріч йому вийшло населення, священники та ченці. Імператор здивувався значній кількості подвижників, але, дізнавшись, що вони монофізити, “виявив бажання приєднати їх до [ортодоксальної] Церкви ... Він навіть відвідав храм монофізитів і готовий був прийняти їхню Євхаристію, однак Ісайя, митрополит Едеський, відмовився допустити василевса до таїнства, перш ніж він [Іраклій] не піддасть анафемі Халкидонський собор і Томос Римського первосвященника Лева I Великого (440-461) (мал. 9), чим викликав роздратування імператора” [39, с. 16-17]. Почалось тривале масове переслідування сирійських монофізитських ченців.

Мал. 9. Св. Лев I Великий,
Римський первосвященик.
Ікона XIX ст.

У подальшому, як відомо, почалась історія монофелітства, – цього нового “проекту” візантійського уряду з метою запровадження церковної унії [119, с. 281]. На означену “вудочку”, за словами Михайла Сирійця, спокусилась деякі монастирі, наприклад – Бет-Марон, Лах (у Нисибії – на півночі Месопотамії), Маббог (у Іераполі), Емесса [39, с. 20-21]. Незабаром, пише літописець, з’явилися араби, котрі “звільнили нас, православних (тобто монофізитів – Б.Б.) від ромейського іга, оскільки ромеї жорстоко руйнували наші церкви та наші монастирі” [39, с. 23]. Під воладарюванням арабів-мусульман

яковітські монастирі, зі своїм інститутом духовних наставників (сирійською – мальфоно), продовжували існувати без переслідувань за їхнє еретичне монофізитство. Несторіанські обителі східної Сирії дещо активізували свою діяльність під впливом чернечої реформи, запровадженої Правилами Авраама Великого, ігумена монастиря на горі Ізла, прийнятими 571 р. [214, с. 365].

Протягом першої половини VII ст. виникло декілька сирійських чернечих поселень у віддалених східних районах Азії, таких як Азербайджан, Сегестан, Хорасан, Гігінталас (північно-східне прикордоння Монголії), Туркестан [225, с. 393]. На середину VII ст., як відзначає ієромонах Анатолій (Грисюк), в мусульманському світі формується т.зв. мафрианат (тобто митрополія) Сходу, створений за сприяння перших арабських халіфів для православних сирійців, які жили на східному березі Тигра, – колишній території

перських Сасанідів, у східних провінціях Малої Азії. Усі сирійські митрополити, починаючи з Марути, носили титул “мафриан” [119, с. 283]. З 643 р. мафриани Сирії мали свій престол і осідок у двох містах – Тикриті й Мосулі. З другої половини VII ст. в багатьох регіонах Близького Сходу починають виникати нові, хоча й невеликі, сирійські єпископські кафедри, зокрема – в Гераті (прикордоння Таджикистану), в Афри (територія Афганістану), у Заранзі (сучас. Іран) [131, с. 702]. Владика Георгій (714-724) іменувався “православним єпископом арабів”, оскільки до його пастви входили навернені у християнство арабські племена, що кочували між Сирією та Месопотамією [131, с. 702].

Крім того, Сирійська Церква й сирійське киновітство протягом VII ст. поширили свою юрисдикцію від Малої Азії до Сегестану (Шираз, Ісфахан), від Єрусалима та Аравії до Азербайджану (Марагех, Тибриз) [216, с. 357-358]. Найбільшими центрами монастирського чернецтва й осередками чернечої культури стали міста Джезіре, Алеппо, Хомс, Аль-Хасек, Зафаран, Урфа, Мардін, Тур Абдін, Басра, Адіяман, де ченці протягом епохи Середньовіччя (до кінця XIII ст.) складали історичні хроніки й наукові трактати на діалекті серто, використовуючи найдавнішу форму сирійської абетки – естрангело [216, с. 358].

Завершуючи висвітлення та аналіз періоду становлення й епохи активного розвитку чернечих аскетеріїв Сирії, необхідно відзначити, що на початок VII ст. більшість халкидонських та несторіанських киновій мали т.зв. візантійський устрій. Обитель очолював настоятель (зазвичай – ігумен). Другою особою був економ; його помічник і заступник – епітроп, спостерігав за монастирським нерухомим майном. Третім за владними повноваженнями йшов єклезіарх, який зі своїми помічниками (скевофілаксом, протоканонархом, канонархом, доместиком, параномарем і кандилаптом) відповідав за проведення богослужінь та храмове начиння, четвертим – дохіар (скарбничий) зі своїм заступником – келарем. П'ятий ступінь монастирської ієрархії складали особи, котрі здійснювали моральний нагляд та дисциплінарний контроль за насельниками

– епістимонарх, епітирит, егрегор, таксиарх (виконував тілесні покарання) і афіпнист (будив братів). До останньої групи належав “обслуговуючий” персонал – виночерпій, трапезарій (трапезничий), хартофілакс (архіваріус і монастирський канцелярист), остіарії (воротарі) та ін. В монофізитських монастирях влада належала раді геронтів (старців).

У цілому ж можна констатувати наступне. Перша половина VII ст. – час остаточного розмежування сирійської чернечої спільноти. Територіально навколо Антіохії продовжують існувати ортодоксальні православні лаври та монастирі. На північний схід від Антіохійської патріаршої кафедри і на всьому терені малозаселеної заєвфратської долини розташовувались яковітські обителі; північні території Сирії монофізити поділили з несторіанами. На середину VII ст. православне чернецтво майже повністю ліквідує у своєму середовищі організаційно незалежне анахоретство, примушуючи “нахабних і гордовитих” аскетів-одинаків оселятись у киновіях. Монофізитська масова аскеза завершує добу свого злету (остання третина VI – перша чверть VII ст.): подвижницький фанатизм і “аскетизм заради аскетизму” (за визначенням Т. Цюкклера – “тенденційна аскетика”) відходять у минуле; приток неофітів у пустелю відчутно зменшується.

Несторіанство в означену добу (70-ті рр. VI – 20-ті рр. VII ст.) демонструє (переважно під впливом міжконфесійної полеміки) ревну турботу старців і настоятелів, спрямовану на відновлення (відродження) “справжнього” (первісного) чернецтва шляхом введення в практику самітництва Правил Авраама Кашкарського (червень 571 р.) і Дадішо (січень 588 р.), мета яких – обмеження та пряма заборона стовпництва, затвору, юродства. Проте з 30-х рр. VII ст. несторіанський чернечий рух починає “тьмяніти” й занепадати, про що неодноразово згадує у своїх листах Ішо-Ява III (629-648), колишній авва Бет-Аве на прізвисько “Викрадач реліквій”. Несторіанські ереміторії не врятувала від процесу стагнації й гуртожитницька побутова поміркованість, на кшталт бенедиктинства. Таким чином, коли почалось завоювання цих земель

арабами, роз'єднане та розпорошене сирійське чернецтво вже не відіграло в суспільстві тієї, колись активної цементуючої ролі, котра дозволила йому понад два століття бути духовним лідером і еталоном християнської моральної чистоти.

Джерела та література: 1. Св. Василий Великий. Подвижнические уставы подвижающимся в общежитии и в отшельничестве // Св. Василий Великий. Аскетические творения: В 2-х т. – Минск: Лучи Софии, 2010. – Т. 2. – С. 102-245; 2. Григорий Богослов, св. Увещательное послание к Геллению, о монахах // Св. Григорий Богослов. Собрание творений: В 3-х т. – Минск: Лучи Софии, 2000. – Т.1. – С. 649-650; 3. преп. Ефрем Сирин. В подражание притчам // Творения преп. Ефрема Сирина: В 8-ми т. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева лавра, 1910. – Т. V. – С. 105-140; 4. преп. Ефрем Сирин. Жизнь блаженного Авраама и племянницы его Марии // преп. Ефрем Сирин. Избранные творения. – Минск: Лучи Софии, 2008. – С. 35-63; 5. преп. Ефрем Сирин. Наставления монахам // Творения иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: МДА, 1883. – Ч. III. – С. 543-580; 6. преп. Ефрем Сирин. О добродетели // Творения преп. Ефрема Сирина: В 8-ми т. – Сергиев Посад: Свято-Троицкая Сергиева лавра, 1909. – Т. IV. – С. 331-384; 7. преп. Ефрем Сирин. К младшему подвижнику. Поучение первое // Творения иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: МДА, 1881. – Ч. I. – С. 390-395; 8. преп. Ефрем Сирин. О том, как приобретает человек смиренномудрие. 100 глав // Творения иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: МДА, 1881. – Ч. I. – С. 350-658; 9. преп. Ефрем Сирин. Похвальные слова о подвижнике Иулиане // Творения иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: МДА, 1883. – Ч. III. – С. 364-398; 10. преп. Ефрем Сирин. Завещание Св. Ефрема // Творения иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: МДА, 1883. – Ч. II. – С. 5-38; 11. преп. Ефрем Сирин. Поучительные слова к египетским монахам. Поучение 26 // Творения иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: МДА, 1882. – Ч. II. – С. 187-206; 12. преп. Ефрем Сирин. Поучительные слова к египетским монахам. Поучение 42 // Творения иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: МДА, 1882. – Ч. II. – С. 264-271; 13. преп. Ефрем Сирин. Семь деланий у монаха // Творения иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: МДА, 1883. – Ч. III. – С. 641-654; 14. преп. Ефрем Сирин. Слово второе о скончавшихся отцах // Творения иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: МДА, 1881. – Ч. I. – С. 348-351; 15. преп. Ефрем Сирин. Слово умиленное // Творения иже во святых отца нашего Ефрема Сирина: В 3-х ч. – М.: МДА, 1881. – Ч. I. – С. 311-312; 16. Евагрий Схоластик. Церковная история / Пер. и коммент. Е.С. Кривушина. – СПб.: Алетейя, 1999. – Т. 1; Кн. I-IV. – 305 с.; 17. Житие (сирійское) Симеона Столпника, составленное учеником его Антонием. – М.: Свято-Тихоновский богословский институт, 2005. – 105 с.; 18. Житие Ав-

раама Великого // Дестунис С. Жития святых, составленные по Четьям-Минеям и другим книгам: В 3-х т. – СПб.: Тип-ия А Фишера, 1886. – Т. I. – С. 163-202; 19. Житие Зиновия Гезиртского // Вершинский Д., прот. Месяцеслов православно-кафолической Восточной Церкви. – М.: В тип-ии Священного Синода, 1856. – С. 448-473; 20. Житие преп. Александра Сириянина. – М.: Посев, 2010. – 76 с.; 21. Житие преп. Симеона Дивногорца. – М.: Посев, 2009. – 81 с.; 22. Житие Св. Ефрема Сирина. – М.: Посев, 2012. – 95 с.; 23. Житие Симеона Юродиевого // Дестунис С. Жития святых, составленные по Четьям-Минеям и другим книгам: В 3-х т. – СПб.: Тип-ия А Фишера, 1886. – Т. II. – С. 70-131; 24. Жития святых жён в пустынях Востока. – Вятка: Губ-ая тип-ия, 1871. – XV, 328 с.; 25. Иоанн Ефесский. Церковная история // Сирийские христианские историки V-VI вв. – М.: ПСТГУ, 2012. – С. 44-193; 26. Лукиан Самосатский. Извлечения из писем // Ранние Отцы Церкви. Антология. – Брюссель: Христианин, 1967. – С. 51-74; 27. Иоанн Мосх, блаж. Луг Духовный. – Сергиев-Посад: Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2005. – XXXVII, 282 с.; 28. Пигулевская Н. Анонимная сирийская хроника о времени Сасанидов (Сирийские источники по истории Ирана и Византии) // ЗИВАН, 1939. – Т.7. – С. 61-85; 29. Сергей (Спасский), архиеп. Владимирский. Месяцеслов святых, празднуемых православной Восточной Церковью. – М.: В тип-ии Священного Синода, 1891. – 802 с.; 30. Сергей (Спасский), архиеп. Владимирский. Полный месяцеслов Востока: В 2-х т. – М.: Церковно-научный центр “Православная энциклопедия”, 1997. – Т. II. – Ч. 1: Святой Восток. – 398 с.; 31. Сергей (Спасский), архиеп. Владимирский. Христианский месяцеслов. – М.: В тип-ии Священного Синода, 1903. – 704 с.; 32. Сказания о мучениках христианских, чтимых Православно-Католической Церковью. – Казань: КазДА, 1865. – XXII, 481 с.; 33. Созомен Эрмий. Церковная история Эрмия Созомена Саламинского. – СПб.: Тип-ия А. Фишера, 1851. – 636 с.; 34. Феодор Чтец. Извлечение из “Церковной истории” Феодора Чтеца // Филосторгий. Сокращение “Церковной истории” // Церковные историки IV-V веков / Пер. с древнегреч. В.А. Дорофеевой. – СПб.: РОССПЭН, 2007. – С. 198-218; 35. Феодорит Кирский, блаж. История боголюбцев, или Повествования о святых подвижниках с прибавлением “О Божественной любви” / Вступ. статья и нов. предисл. А.И. Сидорова. – М.: Православный паломник, 2003. – 310 с.; 36. Феодорит, епископ Кирский. Церковная история. – М.: Российская политическая энциклопедия; Православное товарищество “Колокол”, 1993. – 239 с.; 37. Фома Маргский, еп. История монахов // Сирийские христианские историки V-VI вв. – М.: ПСТГУ, 2012. – С. 255-322; 38. Acta martyrum et sanctorum / Ed. P. Bedja. – P.: Via dicta; Lipsiae: O. Harrassowitz, 1890. – Т. 1. – 514 p.; 39. Acta martyrum et sanctorum / Ed. P. Bedja. – P.: Via dicta; Lipsiae: O. Harrassowitz, 1891. – Т. 2. – 485 p.; 40. Acta martyrum et sanctorum / Ed. P. Bedja. – P.: Via dicta; Lipsiae: O. Harrassowitz, 1892. – Т. 3. – 763 p.; 41. Acta martyrum et sanctorum / Ed. P. Bedja. – P.: Via dicta; Lipsiae: O. Harrassowitz, 1894. – Т. 4. – 523 p.; 42. Acta martyrum et sanctorum / Ed. P. Bedja. –

P.: Via dicta; Lipsiae: O. Harrassowitz, 1895. – T. 5. – 602 p.; 43. Acta martyrum et sanctorum / Ed. P. Bedja. – P.: Via dicta; Lipsiae: O. Harrassowitz, 1896. – T. 6. – 671 p.; 44. Acta martyrum et sanctorum / Ed. P. Bedja. – P.: Via dicta; Lipsiae: O. Harrassowitz, 1897. – T. 7. – 708 p.; 45. Acta St. Guriae et Shamoniae exarata syriace a Theophilo Edesseno a Chr. 297 // Ed. I.E. Rahmani. – Romae: Edizion liturgiche, 1899. – 331 p.; 46. Acta St. Maris, Assyriae, Babyloniae ac Persidis secuio I apostoli / Ed. J.B. Abbeleos // AB, 1885. – Vol. 4. – VIII, 349 p.; 47. Amphiloerii. Opera omnia / Ed. C. Combefis. – P.: Baste, 1644. – XXV, 510 p.; 48. Ancient Syriac documents relative to the earliest establishment of Christianity in Edessa / Ed. W. Cureton. – L.: S.O.V., 1864. – 420 p.; 49. Aphraatis sapientis persae demonstrationes. Textum syriacum vocalium signis instruxit, latine vertit, notis illustravit D. Joannes Parisot: In 2 t. – P.: Sitene, 1894. – T.1: Demonstrationes I-XXII; 50. Aphraatis sapientis persae demonstrationes. Textum syriacum vocalium signis instruxit, latine vertit, notis illustravit D. Joannes Parisot. – In 2 t. – P.: Sitene, 1907. – T.2: Demonstratio XXIII de Acino; 51. Aphrahat. The Homilies / Ed. W. Wright. – L.: A. Faber, 1869. – XV, 631 p.; 52. Assemani S.E. Acta sanctorum martyrum orientalium et occidentalium. – Romae: T.V., 1748. – Vol. I. – XII, 863 p.; 53. Assemani S.E. Acta sanctorum martyrum orientalium et occidentalium. – Romae: T.V., 1748. – Vol. II. – XXII, 776 p.; 54. Assemani S.E. Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana. – Romae: T.V., 1719. – T. I. De scriptoribus syris orthodoxis. – XVI, 720 p.; 55. Assemani S.E. Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana. – Romae: T.V., 1719. – T. II. De scriptoribus syris monophysitis. – X, 681 p.; 56. Assemani S.E. Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana. – Romae: T.V., 1719. – T. III. De scriptoribus syris nestorianis. – V, 705 p.; 57. Bedjan P. Liber Superiorum seu historia monasteriorum auctore Thoma, episcopo Margensi. – P.: Descleede Brouwer, 1901. – 328 p.; 58. Brooks E.W. Lives of the eastern saint // Patrologia Orientalis. – P.: F. Pineli, 1923. – T. 17. – fasc. 1; 59. Brooks E.W. Lives of the eastern saint // Patrologia Orientalis. – P.: F. Pineli, 1924. – T. 18. – fasc. 4; 60. Brooks E.W. Lives of the eastern saint // Patrologia Orientalis. – P.: F. Pineli, 1924. – T. 19. – fasc. 2; 61. Budge E.A.W. The Histoires of Rabban Hormizd of the Persian and Rabban Bar-Idta. The Syriac texts ed. with English translation: In 2 t. – L.: Tames and Hudson, 1902. – T.1: Syriac texts. – X, 411 p.; 62. Chronica minora: In 3 t. – P.: OFM, 1903-1905. – T. I. – XXVI, 206 p.; 63. Chronica minora: In 3 t. – P.: OFM, 1903-1905. – T. II. – 189 p.; 64. Chronica minora: In 3 t. – P.: OFM, 1903-1905. – T. III. – 194 p.; 65. Chronicon civile et ecclesiasticum anonymi auctoris / Ed. by E.I. Rahmani. – Mons Libanus, 1904. – XV, 537 p.; 66. Chronicon Edessenum // Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana. – Romae: T.V., 1719. – T. I. – P. 371-414; 67. Cureton W. Ancient syriac documents. – L; Edinburg: Groot, 1864. – XXXI, 618 p.; 68. St. Ephithanius. Adversus Haereses // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus historiae. – P.; Lipsiae: B.G. Teubner, 1847. – T. 42. – Col. 757-995; 69. Ephraem. Carmina Nisibena / Ed. G. Bickell. – Lipsiae: G. Hartmann, 1886. – XVIII, 273 p.; 70. Ephraem. Hymni et sermones / Ed. Th.J. Lamy: In 4 t. – Mechliniae: TIM, 1882-1902. – T. I. – XXV, 358 p.; 71. Ephraem. Hymni et

sermone / Ed. Th.J. Lamy: In 4 t. – Mechliniae: TIM, 1882-1902. – T. II. – 313 p.; 72. Ephraem. Hymni et sermone / Ed. Th.J. Lamy: In 4 t. – Mechliniae: TIM, 1882-1902. – T. III. – 411 p.; 73. Ephraem. Hymni et sermone / Ed. Th.J. Lamy: In 4 t. – Mechliniae: TIM, 1882-1902. – T. IV. – 342 p.; 74. Ephraem. Opera omnia quae extant graece / Ed. J.S. Assemani: In 3 t. – Romae: Edizioni liturgiche, 1732-1746. – T. I. – XXII, 465 p.; 75. Ephraem. Opera omnia quae extant graece / Ed. J.S. Assemani: In 3 t. – Romae: Edizioni liturgiche, 1732-1746. – T. II. – 417 p.; 76. Ephraem. Opera omnia quae extant graece / Ed. J.S. Assemani: In 3 t. – Romae: Edizioni liturgiche, 1732-1746. – T. III. – 388 p.; 77. Ephraem. Opera omnia quae extant syriace / Ed. P. Mobarrek: In 3 t. – Romae: Edizioni liturgiche, 1737-1743. – T. I. – XIX, 526 p.; 78. Ephraem. Opera omnia quae extant syriace / Ed. P. Mobarrek: In 3 t. – Romae: Edizioni liturgiche, 1737-1743. – T. II. – 474 p.; 79. Ephraem. Opera omnia quae extant syriace / Ed. P. Mobarrek: In 3 t. – Romae: Edizioni liturgiche, 1737-1743. – T. III. – 487 p.; 80. St. Ephraemi Syri in Genesim et in Exodem Commentarii interpretat, est R.M. Tonneau // CSChO. Scriptores syri. – Louvain: Dors, 1955. – T. 71. – 361 p.; 81. St. Ephraemi Syri in Genesim et in Exodem Commentarii interpretat, est R.M. Tonneau // CSChO. Scriptores syri. – Louvain: Dors, 1955. – T. 72. – 334 p.; 82. St. Ephraims prose refutations of Mani, Marcion and Bardaisan / Ed. C.W. Mitchell: In 2 t. – L.: British Museum, 1912. – T. I. – XXIII, 602 p.; 83. St. Ephraims prose refutations of Mani, Marcion and Bardaisan / Ed. C.W. Mitchell: In 2 t. – L.: British Museum, 1921. – T. II. – 586 p.; 84. Euagrios. Ecclestike historia // Patrologiae Cursus Completus: Series Graeca / Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus historiae. – P.; Lipsiae: B.G. Teubner, 1847. – T. 86. – Part. 2. – Col. 2405-2906; 85. Gregorii Barhebraei. Chronicon ecclesiasticum / Ed. J.B. Abbeloos et T.I. Lamy: In 3 t. – P.-Lovanii: F. Barg, 1872. – T. I. – XVIII, 259 p.; 86. Gregorii Barhebraei. Chronicon ecclesiasticum / Ed. J.B. Abbeloos et T.I. Lamy: In 3 t. – P.-Lovanii: F. Barg, 1874. – T. II. – 214 p.; 87. Gregorii Barhebraei. Chronicon ecclesiasticum / Ed. J.B. Abbeloos et T.I. Lamy: In 3 t. – P.-Lovanii: F. Barg, 1877. – T. III. – 230 p.; 88. Gregorius Nissenus. Vita atque Encomium S.P.N. Ephraemi Syri // Migne J.-P. Patrologia cursus completes seu Bibliotheca universalis omnium S.S. Patrum, Doctorum Scriptorum que ecclesiasticorum. Series Graecia. – Lipsiae: B.G. Teubner, 1859. – T. 46. – Col. 819-850; 89. Hieronimus. Vitae partum // Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SL. Corpus historiae. – P.; Lipsiae: B.G. Teubner, 1846. – T. 30. – Col. 510-635; 90. Holy Women of the Syrian Orient / Ed. by S.P. Brock and S.A. Harvey. – Cambr.: Cambridge Univ. Press, 2005. – 346 p.; 91. Joannis, episcopi Ephesisyri monophysitae Commentarii de beatis orientalibus / Latine verterunt W.J. van Douwen et J.P.N. Land. – Amstelodami: Or. Bn. Bollandini, MDCCLXXXIX. – XXXIX, 304 p.; 92. John of Ephesus. Lives of the eastern saints / Ed. and transl. by E.W. Brooks. – P.: Firmin-Didot, 1925. – XXIII, 216 p.; 93. Lamy Th. Acta Beati Abrahae Kidunaiae Monachi Aramaice // Analecta Bollandiana. – P.; Bruxellus: B.B., 1891. – T. 10. – fasc. 1. – P. 5-49; 94. Mercati S. St. Ephraem Syri. Opera. – Romae: Sollo, 1915. – T.1. – fasc. I. – 331 p.; 95. Mingana A.

Woodbrooke Studies. Christian Documents in Syriac, Arabic, and Garshuni with a critical apparatus. – Cambr.: Cambridge Univ. Press, 1927. – Vol. 1. – XV, 618 p.; 96. Mingana A. Woodbrooke Studies. Christian Documents in Syriac, Arabic, and Garshuni with a critical apparatus. – Cambr.: Cambridge Univ. Press, 1928. – Vol. 2. – VII, 544 p.; 97. Mingana A. Woodbrooke Studies. Christian Documents in Syriac, Arabic, and Garshuni with a critical apparatus. – Cambr.: Cambridge Univ. Press, 1929. – Vol. 3. – IX, 581 p.; 98. Mingana A. Woodbrooke Studies. Christian Documents in Syriac, Arabic, and Garshuni with a critical apparatus. – Cambr.: Cambridge Univ. Press, 1930. – Vol. 4. – XII, 478 p.; 99. Mingana A. Woodbrooke Studies. Christian Documents in Syriac, Arabic, and Garshuni with a critical apparatus. – Cambr.: Cambridge Univ. Press, 1932. – Vol. 5. – X, 615 p.; 100. Mingana A. Woodbrooke Studies. Christian Documents in Syriac, Arabic, and Garshuni with a critical apparatus. – Cambr.: Cambridge Univ. Press, 1933. – Vol. 6. – XIV, 552 p.; 101. Moesinger G. Acta SS. Martyrum Edessenorum Sarbelii, Barsimaei. – Deniponti: DORT, 1874. – III, 209 p.; 102. Payne-Smith R.P. Thesaurus syriacus: In 2 t. – Oxonii: RUT, 1901. – T. I. – 344 p.; 103. Payne-Smith R.P. Thesaurus syriacus: In 2 t. – Oxonii: RUT, 1901. – T. II. – 365 p.; 104. Peeters P. Bibliotheca hagiographica orientalis. – Bruxell: B.B., 1910. – XVII, 491 p.; 105. Rahmani E.I. Acta sanctorum cinfessorum Guriae et Shamonaе exarta syriac lingua a Theophilo Edesseno a Chr. 297. – Romae: B.D., 1899. – XXXII, 524 p.; 106. Ruihart Th. Acta primorum martyrum sincera et selecta. – Ratisbonae: O. Brin, 1859. – X, 510 p.; 107. Sancti partis nostris Jacobi, episkopi Nisibeni sermones / Ed. N. Antonelli. – Roma: OFM, 1756. – 384 p.; 108. Sasse F. Prolegomena in Aphraatis sapientis persae sermones homileticos. – Lipsiae: B und D, 1878. – XXXI, 415 p.; 109. Simeon bar Sabbae. Praefatus est textum syriacum vocalium signis instruxit latine vertit, notis illustravit M. Kmosko // PS, 1907. – T.2. – 561 p.; 110. Sozomenus. Histoire Ecclesiastique // Patrologiae Cursus Completus: Series Graeca / Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histoires. – P.; Lipsiae: B.G. Teubner, 1853. – T. 67. – Col. 843-1630; 111. Socrates. Histoire Ecclesiastique // Patrologiae Cursus Completus: Series Graeca / Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus histoires. – P.; Lipsiae: B.G. Teubner, 1853. – T. 67. – Col. 28-842; 112. The chronicle of Joshua the Stylite, composed in Syriac A.D. 507 // Ed. W. Wright. – Cambr.: Cambridge Univ. Press, 1882. – 209 p.; 113. The story of Ahikar from the Syriac, Arabic, Armenian, Ethiopic, Greek and Slavonic / Vers. by P.G. Conybeare, J. Rendel Harris and A. Smith Lewis. – L.: John Murray, 1898. – XXIV, 591 p.; 114. The Syriac chronicle known as that of Zacharias of Mitylene / Ed. F.J. Hamilton and E.W. Brooks. – L.: John Murray, 1899. – XIX, 593 p.; 115. Thomas Margensis. The Historia monastica of Thomas Bishop of Marga A.D. 840 / Ed. from Syriac manuscripts in the British Museum and other Libraries by E.D.W. Budge: In 2 t. – L.: Adam and Charles Blak, 1893. – T.1: The Syriac text, introduction etc. – 332 p.; 116. Thomas Margensis. The Historia monastica of Thomas Bishop of Marga A.D. 840 / Ed. from Syriac manuscripts in the British Museum and other Libraries by E.D.W. Budge: In 2 t. – L.: Adam and Charles Blak,

1893. – Т.2: The English translation. – 581 p.; 117. Zacharias Rhetor. Histoire Ecclesiastique // Patrologiae Cursus Completus: Series Graeca / Migne J.-P. Cursus completus patrologiae. SG. Corpus historiarum. – P.; Lipsiae: V.G. Teubner, 1847. – Т. 85. – Col. 1145-1178; 118. Алексий (Кузнецов), иером. Юродство и столпничество: Религиозно-психологическое исследование. – СПб.: СПбДА, 1913. – X, 410 с.; 119. Анатолий (Грисюк), иером. Исторический очерк сирийского монашества до половины VI века. – К.: Тип-ия Акц. Об-ва “Пётр Барский в Киеве”, 1911. – XVI; 120. Бабаханов И., свящ. Сиро-халдейцы, их история и жизнь, по рассказу одного из них // Христианское Чтение, 1899. – № 6 (июнь). – С. 559-634; 121. Барсов Н.И. Ефрем Сирийский как проповедник // Христианское Чтение, 1866. – № 4. – С. 72-114; 122. Болотов В.В. Житие блаж. Афу, епископа Пемдджского // Христианское Чтение, 1886. – № 3. – С. 81-104; 123. Болотов В.В. Житие блаж. Афу, епископа Пемдджского // Христианское Чтение, 1886. – № 4. – С. 75-97; 124. Болотов В.В. Из истории церкви сиро-иерусалимской // Христианское чтение, 1899. – № 1 (январь). – С. 801-834; 125. Болотов В.В. Из истории церкви сиро-иерусалимской // Христианское чтение, 1899. – № 2 (февраль). – С. 714-738; 126. Болотов В.В. Из истории церкви сиро-иерусалимской // Христианское чтение, 1899. – № 3 (март). – С. 750-772; 127. Болотов В.В. Из истории церкви сиро-иерусалимской // Христианское чтение, 1899. – № 4 (апрель). – С. 804-825; 128. Болотов В.В. Из истории церкви сиро-иерусалимской // Христианское чтение, 1899. – № 5 (май). – С. 710-732; 129. Болотов В.В. Из истории церкви сиро-иерусалимской // Христианское чтение, 1899. – № 6 (июнь). – С. 690-716; 130. Болотов В.В. Из истории церкви сиро-иерусалимской // Христианское чтение, 1900. – № 1 (январь). – С. 570-593; 131. Болотов В.В. Из истории церкви сиро-иерусалимской // Христианское чтение, 1900. – № 3 (март). – С. 685-707; 132. Большаков О.Г. Средневековый город Ближнего Востока. VII – середина XIII в.: Социально-экономические отношения. – М.: Восточная литература; РАН, 2001. – 344 с.; 133. Браун П. Тіло і суспільство. Чоловіки, жінки і сексуальне зречення в ранньому християнстві / П. Браун. – К.: Мегатайтп, 2003. – 520 с.; 134. Гурьев П. Федор Мопсуетский. – М.: МДА, 1890. – VII, 358 с.; 135. Гусев Д. Святой Феофил Антиохийский. – Казань: КазДА, 1898. – XV, 311 с.; 136. Гарнак А. фон. Монашество. Его идеалы и его история. – СПб.: Тип-ия А. Сабурова, 1906. – 128 с.; 137. Дьяконов А.П. К истории сирийского сказания о св. мар Евгене // Христианский Восток, 1922. – Т.6. – С. 130-158; 138. Дьяконов А.П. Иоанн Ефесский и его церковно-исторические труды. – СПб.: Изд-во Олега Абышко, 2006. – 656 с.; 139. Зарин С. Мученичество и аскетизм // Странник, 1911. – № 3. – С. 9-25; 140. Керамевс П. Симеон Дивногорец как гимнограф и песнопевец // Византийский временник, 1894. – Т. I. – С. 141-150; 141. Климяк И. Иаков Афрат. Его жизнь, творения и учение // Учёно-богословские и церковно-проповеднические опыты студентов Киевской Духовной Академии LXIII курса 1910 года. – К.: КДА, 1911. – С. 253-384; 142. Крымский А., Атая М. Семь спящих отроков Эфесских // Труды по востоковедению,

издаваемые Лазаревским институтом восточных языков. – М.: Лазаревский институт, 1914. – Вып. 41. – С. VII-XXV; 143. Лопухин А. Несториане или сирохалдеи, их происхождение, история, теперешнее состояние и стремление к православию. – СПб.: СПбДА, 1898. – V, 231 с.; 144. Лопухин А. Обращение сиро-халдейских несториан в лоно Православной Церкви. – СПб.: СПбДА, 1898. – VIII, 197 с.; 145. Мещерская Е.Н. Легенда об Авгаре – раннесирийский литературный памятник. – М.: АН СССР, 1984. – 205 с.; 146. Мещерская Е.Н. Легенда об Авгаре и апотропеические тексты на греческом языке // Палестинский сборник, 1978. – Вып. 26 (89). – С. 98-113; 147. Мещерская Е.Н. Патерики в сирийской письменности // Палестинский сборник, 1987. – Вып. 29 (92). – С. 22-27; 148. Мурьянов М.Ф. Золотой пояс Шимона // Византия. Южные славяне и Древняя Русь. Западная Европа. – М.: Наука, 1984. – С. 191-210; 149. Пайкова А.В. Легенды и сказания в памятниках сирийской агиографии // Палестинский сборник, 1990. – Вып. 30 (93). – 130 с.; 150. Пайкова А.В. Тунисская версия легенды о семи спящих отроках Ефесских // Палестинские памятники и проблемы истории культуры народов Востока. – М.: АН СССР, 1983. – С. 165-174; 151. Пигулевская Н. Восстание в Хузистане при Хосрове I // КСИВ, 1952. – № 4. – С. 1-24; 152. Пигулевская Н. Жизнь Сахдоны (Из истории несторианства VII в.) // ЗКВ, 1928. – № 3. – С. 91-108; 153. Пигулевская Н. Маздакитское движение // ИАН СССР. Отделение истории и философии, 1944. – Вып. 4. – С. 171-181; 154. Пигулевская Н.В. Культура сирийцев в средние века. – М.: Наука, 1979. – 251 с.; 155. Пигулевская Н.В. Мар Аба I: К истории сирийской культуры VI в. н.э. // Советское востоковедение, 1947. – Вып. V. – С. 73-84; 156. Пигулевская Н.В. Месопотамия на рубеже V-VI вв. н.э. Сирийская хроника Нешу Стилита как исторический источник // ТИВАН, 1940. – Вып. 31. – 176 с.; 157. Пигулевская Н.В. Сирийская легенда об Александре Македонском // Палестинский сборник, 1952. – Вып. 3 (66). – С. 61-94; 158. Пигулевская Н.В. Сирийская средневековая историография. – СПб.: Дмитрий Буланин, 2011. – 832 с.; 159. Пигулевская Н.В. Сирийский законник: История памятника // Ученые записки ЛГУ, 1952. – № 128. Серия: Востоковедческие науки. – Вып. 3. – С. 51-74; 160. Пигулевская Н.В. Сирийский текст и греческий перевод Мартирия Тарбо // Пигулевская Н.В. Ближний Восток. Византия. Славяне. – Л.: Наука, 1976. – С. 222-227; 161. Пигулевская Н.В. Хроника Псевдо-Дионисия Тельмахрского // Пигулевская Н.В. Ближний Восток. Византия. Славяне. – Л.: Наука, 1976. – С. 119-128; 162. Пигулевская Н.В. Шапур II и советник Гухиштазад // Ближний и Средний Восток: Сб. ст. в честь 70-летия И.П. Петрушевского. – М.: АН СССР, 1968. – С. 97-111; 163. Пигулевская Н.В. Эдесская хроника // Палестинский сборник, 1959. – Вып. 4 (67). – С. 79-96; 164. Понамарёв А. Легенда о св. Алексее в сирийской и славяно-русской редакциях его Жития // Живая старина, 1890. – Вып. 2. – С. 195-207; 165. Райт В. Краткий очерк истории сирийской литературы / Под ред. и с доп. П.К. Коковцова. – СПб.: В. Савукова, 1902. – XIII, 292 с.; 166. Сладкопевцев П. Древние Сирий-

ские обители и прославившие их святые подвижники. – СПб.: Тип-ия ИППО, 1902. – Вып. I. – 316 с.; 167. Сладкопевцев П. Древние Сирийские обители и прославившие их святые подвижники. – СПб.: Тип-ия ИППО, 1902. – Вып. II. – 292 с.; 168. Спасский А. Сиро-халдейские несториане и присоединение к Православной Церкви // Богословский вестник, 1898. – № 5 (май). – С. 61-95; 169. Терновский С.А. Очерки из церковно-исторической географии Области восточных патриархов Православной Церкви до IX века. – Казань: Типо-лит. Имп-го ун-та, 1899. – Вып. 1. – 340 с.; 170. Тер-Петросян Л.А. О значении предисловия к сборнику Маруты Майферкатского // Древний Восток (Ереван), 1976. – Вып. 2. – С. 241-256; 171. Тер-Петросян Л.А. Сборник Маруты Майферкатского как историко-литературный памятник: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Л.: ЛГУ, 1972. – 26 с.; 172. Урбина И.О. де. Сирийская патрология. – М.: ПСТГУ, 2011. – 283 с.; 173. Успенский Ф.И. Археологические памятники Сирии // Известия Русского Археологического института в Константинополе, 1902. – Т. VII. – Вып. 2-3. – 302 с.; 174. Хитрово М. Жизнь пустынных отцов. – СПб.: СПбДА, 1898. – 335 с.; 175. Шафф Ф. История Христианской Церкви: В 7-ми т. – СПб.: Библиополис, 2007. – Т. III. Никейское и посленикоевское христианство. От Константина Великого до Григория Великого. 311-590 г. по Р.Х. – 688 с.; 176. Шестаков С. Житие Симеона Дивногогорца в его первичной редакции // Византийский временник, 1908. – Т. XV. – Вып. 2. – С. 332-345; 177. Шафф Ф. История Христианской Церкви: В 7-ми т. – СПб.: Библиополис, 2007. – Т. III. Никейское и посленикоевское христианство. От Константина Великого до Григория Великого 311-590 г. по Р.Х. – 688 с.; 178. Шифман И.Ш. Сирийское общество эпохи принципата (I-III вв. н.э.). – М.: АН СССР, 305 с.; 179. Ashbrook-Harvey S. The sens of a stylyte: Perspectives on the Elder // ViC, 1988. – № 42. – P. 376-394; 180. Ashtor E. A social and economic history of the Near East in the middle age. – L.: O. Pratt, 1976. – XI, 478 p.; 181. Atija A.S. A History of Eastern Church. – L.: Exploration Fund, 1850. – XVII, 471 p.; 182. Baarda T. The Gospel Quotations: Aphrahat's Text of the Fourth Gospel. – Amsterdam: Sati, 1975. – XI, 315 p.; 183. Bellinger A.R., Welles C.B. A Third century contract of sale from Edessa in Osrhoene // YCS, 1935. – Vol. 5. – P. 93-154; 184. Bettolo P. Syriac Literature // Patrology. The Eastern Fathers / Ed. A. Di Berardino. – Cambr.: Cambridge Univ. Press, 2006. – P. 407-490; 185. Blum G. Mysticism in the Syriac tradition // ViC, 1906. – № 5. – P. 310-334; 186. Brock S. Early Syriac Asceticism // Numen, 1973. – № 20. – P. 1-19; 187. Burkitt F.C. Early Christianity outside the Roman Empire. – Cambr.: Cambridge Univ. Press, 1899. – XXI, 610 p.; 188. Burkitt F.C. Early eastern Christianity St. Margaret's lectures on the syriac speaking church. – L.: Egypt Exploration Fund, 1904. – XI, 569 p.; 189. Butler C. The Lausiac of Palladius. – Cambr.: Cambridge Univ. Press, 1898. – XXI, 309 p.; 190. Dom Connolly A., Burkitt F.C. Aphraates and monasticism // The journal of theological studies, 1905. – № 10 (october). – P. 10-36; 191. Downey C. A history of Antioch in Syria from Seleucus to the arab conquest. – Princeton: Univ. Press, 1961. – XV, 509 p.; 192. Issawi Ch. The economic history of the

Middle East. – Chicago: Univ. Press, 1966. – XV, 420 p.; 193. Fischer W.B. The Middle East. – L.: O. Pratt, 1950. – XXVII, 618 p.; 194. Ghirsham R. Iran from the Earliest Times to the Islamic Conquest. – L.: Ark Paperbacks, 1954. – 605 p.; 195. Harvey S.A. Women in Early Syrian Christianity // Images of Women in Antiquity, 1987. – № 5. – P. 288-298; 196. Hitti P.H. History of Syria, including Lebanon and Palestine. – L.: Ark Paperbacks, 1951. – 707 p.; 197. Joseph J. The Nestorians and their Muslim Neighbours. – Princeton: Univ. Press, 1961. – 328 p.; 198. Jones A.H.M. The cities of the Eastern Roman provinces. – Oxf.: Oxford Univ. Press, 1937. – XIV, 536 p.; 199. Lagarde P. de. *Analecta syriaca*. – L.: Penn State Press, 1855. – 443 p.; 200. La Monte J.L. The communal movement in Syria // Haskins Anniversary Essays. – Cambr; Mass.: ZOT, 1929. – P. 35-72; 201. Levene A. The Early Syrian Fathers on Genesis. – L.: Taylor's Foreign Press, 1951. – XIV, 386 p.; 202. Musurillo H. The Problem of Ascetical Fasting in the Greek Patristic Writings // *Traditio*, 1956. – № 12. – P. 1-64; 203. Murray R. Symbol of Church and Kingdom: A Study in Early Syrian Tradition. – Cambr.: Cambridge Univ. Press, 1975. – 504 p.; 204. Murray R. The Exhortation to Candidates for Ascetical Vows at Baptism in the Ancient Syrian Church // *New Testament Studies*, 1974-1975. – 3 21. – P. 59-80; 205. Moberg A. The Book of the Himyarites. – Lund; Leipzig: S.O.F., 1924. – XII, 415 p.; 206. Nau F. *Hagiographie syriaque*. – L.: Athlone Press, 1902. – IX, 478 p.; 207. Neale I. History of the holy Eastern Church. – L.: Egypt Exploration Fund, 1850. – XVII, 471 p.; 208. Overbeck J.J. *St. Epheamei Syri, Rabulae episcopi Edesseni, Balaei aliorumque opera selecta*. – Oxonii: Sonos, 1865. – V, 315 p.; 209. Ruffner H. The Fathers of the Desert: In 2 vol. – N.Y.: Crossroad, 1850. – Vol. I. – XXXII, 516 p.; 210. Ruffner H. The Fathers of the Desert: In 2 vol. – N.Y.: Crossroad, 1850. – Vol. II. – XXXII, 610 p.; 211. Segal J.B. The diacritical point and the accents in Syriac. – Oxf.: Oxford Univ. Press, 1953. – XI, 463 p.; 212. Taylor I. Ancient Christianity: In 2 vol. – L.: Egypt Exploration Fund, 1844. – Vol. I. – XIX, 591 p.; 213. Torrey Ch. C. A Syriac Parchment from Edessa in the year 243 A.D. // *ZS*, 1935. – Bd. 10. – P. 33-45; 214. Vine A.R. The Nesiorian Churches. – L.: Egypt Exploration Fund, 1937. – XIV, 503 p.; 215. Vööbus A. A history of Asceticism in the Syrian Orient. A Contribution to the History of Culture in the Near East: In 3 t. – Louvain: G.T.U., 1958. – T.I. – 390 p.; 216. Vööbus A. A history of Asceticism in the Syrian Orient. A Contribution to the History of Culture in the Near East: In 3 t. – Louvain: G.T.U., 1960. – T.II. – 411 p.; 217. Vööbus A. A history of Asceticism in the Syrian Orient. A Contribution to the History of Culture in the Near East: In 3 t. – Louvain: G.T.U., 1988. – T.III. – 376 p.; 218. Vööbus A. Discovery of new manuscript sources for the biography of Simeon the Stylite. – Louvain: G.T.U., 1985. – IX, 567 p.; 219. Wallis-Budge E.A. The Book of Governors. – L.: Egypt Exploration Fund, 1893. – Vol. I. – XII, 381 p.; 220. Wallis-Budge E.A. The Book of Governors. – L.: Egypt Exploration Fund, 1893. – Vol. II. – 324 p.; 221.

Wensinck A.J. Legends of eastern saint, chiefly from syriac sources. – Leyden: ROT, 1912. – Vol. I: The Story of Archelidos. – XXIII, 315 p.; 222. Wensinck A.J. Legends of eastern saint, chiefly from syriac sources. – Leyden: ROT, 1912. – Vol. II: The Story of Archelidos. – VIII, 286 p.; 223. Wigram W.A. An Introduction to the History of the Assyrian Church (100-640 A.D.). – L.: Egypt Exploration Fund, 1910. – XIX, 868 p.; 224. Wigram W.A. The Assyrians and their Neighbours. – L.: Egypt Exploration Fund, 1929. – XIII, 505 p.; 225. Wigram W.A. The Separation of the Monophysites. – L.: Penn State Press, 1923. – XXIV, 441 p.

УДК [94(497.2):355.48(497.1)],836-889”

Віталій КАЛІНІЧЕНКО

**ВОУЛГАРІАС – СЕРВІАС ПОЛЕМОУ:
ВОЄННА ЕКСПАНСІЯ ДУНАЙСЬКИХ БОЛГАР
НА ТЕРЕНИ ЗАХІДНИХ БАЛКАН У 836-889 рр.**

Стаття присвячена аналізу військових походів дунайських болгар на Західні Балкани у 836-889 рр. На основі писемних та археологічних джерел встановлюється, що основними напрямками військової експансії болгарських військ були території середньовічної Сербської держави, яка включала в себе області Рашка, Дукля, Травунія, Паганія, Захумле, Боснія, а також частину Хорватії. Крім того, автором висвітлюються військові дії болгарських військ у Македонії та Кутмічевіці. Окрема увага приділена аналізу воєнної експансії болгар на територію сербського Поморав'я, Подунав'я та Помор'я. Окрім того, автором розглядається болгарсько-хорватський військовий конфлікт 50-х рр. IX ст. В цьому аспекті важливими є знахідки предметів озброєння епохи середньовіччя (IX-X ст.) з міст Джердап, Белград, Ніш, Рас, Малі Зворнік, областей Срем, Бранічево, середньовічних могильників та укріплень у сербському Помор'ї, середньовічних фортець та хорватських могильників у Далмації та Лібурнії.

Ключові слова: Перша Болгарська держава, середньовічна Сербська держава, Західні Балкани, воєнна експансія, предмети озброєння.